

ARAP HARFLERİNİN KÖKENİ: KUR'ÂN'DA ALFABEYE KAYNAKLIK EDEN KELİMELERİN TAHLİLİ*

Ferruh Kahraman**

Öz

Bu çalışma yazı ile alfabenin ortaya çıkışı meselesini konu edinmektedir. Yazının icadı ve harflerin teşekkülü modern dönemlerden bu yana hep problem olmuştur. Modern döneme kadar yazı konusundaki temel görüş, kitabetin ilâhî bir lütufla Hz. Âdem veya Hz İdris'e öğretilmesi; Onların da çocuklarına öğretmekle insanlığın intişarıyla birlikte tüm dünyaya yayılması şeklindedir. Ancak modern dönem, sadece akıl ve duyulara dayalı bilimsel bir paradigma benimseyerek dinin sunduğu verileri reddetmiş, olguları sadece somut kanıtlarla açıklama yolunu tercih etmiştir. Bu sebeple dinî veriler göz ardı edilmiştir. Modern bilime göre Müsned/Himyerî yazısına dair en eski kitabe ve delil miladi 7. asra aittir. Ancak yazının Himyerîlerden çok daha önce Sebeîler tarafından Yemen'de kullanıldığına dair Kur'ânî deliller vardır. Bu sebeple yazının önce Fenike'de neşet edip oradan Yemen'e intikal ettiği şeklinde genel teamül akıllarda soru işareti oluşturmaktadır. Çalışmada önce harf ve harflerin iştikak menşei ile toplumsal menşei değerlendirilmiştir. Çalışmanın başlığında yer alan köken tabiri hem harflerin iştikakına hem de onların nispet edildiği topluma işaret etmektedir. Harflerin hem iştikak hem de toplumsal menşeinin Arap/Sâmî kaynaklı olduğu ve dünyada kullanılan harflerin kökeninin tek merkezden ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. Arap alfabesinin kökeninin 28 harften meydana geldiği ve bu harflerin de doğadaki bazı varlık isimlerinin ilk seslerinden oluşturulduğu ifade edilmiştir. Bu 28 doğal varlık ismi de günümüz Arapçasında kullanıldığı gibi 14 tanesi bizzat bir varlığı niteleyen isim olarak; bazıları da hurûf-ı mukatta olarak Kur'ân'da kullanılmıştır. Pek çok delil göstermektedir ki Arap harfleri Güney Arabistan'da neşet etmiş ve Kuzeye/Fenikeye de oradan intikal etmiştir. Batılılar yazıyı ilk defa Fenikelilerden almış, bu durum da yazıyı Fenikelilerin bir icadı olduğu gibi yanlış bir bilginin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Sebe, Fenike, Harf, Yazı, Kur'ân.

* Araştırma makalesi/Research article

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Dokuz Eylül Uni., Faculty of Divinity, Department of Arabic Language and Rhetoric, İzmir, Turkey. ferruhkahraman@hotmail.com orcid.org/0000-0002-5104-8325

Makale Gönderim Tarihi: 29.05.2020

Makale Kabul Tarihi : 19.06.2021

The Origin of Arabic Letters: Analysis of Words That Sources Alphabet in the Qur'ān

Abstract

The subject of the present study is the invention of writing and alphabet. The invention of writing and the formation of letters has always been a problem since modern times. The main view of writing until the Modern period was that the inscription should be taught to Prophet Adam or Idrīs by divine grace, and that it should be taught to his children and spread throughout the world with the advent of humanity. The modern period, however, rejected religion and adopted a scientific paradigm based solely on reason and senses, explaining facts only with evidence. For this reason, religious data has been ignored. For example, according to modern science, the oldest inscription and evidence for the writing of Musned/Himyerī belongs to 7th century. However, there is Qur'ānic evidence that the manuscript was used in Yemen by the Sabaeans before the Himyeris. For this reason, it is doubtful that the inscription moved from Phoenicia to Yemen. In the present study, the etymology and social origin of letter and letters were evaluated first. The term origin, which is the title of the work, refers both to the etymology of letters and to the society in which they are related. It is stated that both the etymology and social origin of the letters are of Arabic origin and that the origin of the letters used in the world derived from the single center. It is also stated that the origin of the Arabic/Sāmī alphabet consists of 28 letters and that these letters are formed from the first sounds of some entity names in nature. These 28 names of natural beings are also used in modern Arabic, 14 of them as names and some of them are used in the Qur'ān as hurūf-ı muqatta. Therefore, the origin of the Arabic letters would be in South Arabia and transferred to the North/Phoenicia from there. The Western World must have perceived it as their invention because it was the first time they had known it to the Phoenicians.

Keywords: Arabic, Saba, Phoenician, Letter, Writing, Qur'ān.

Structured Abstract

The invention of writing has been one of the most important revolutions of humanity, and writing has a very close relationship with culture and civilization. Writing is closely related to literature, medicine, astronomy, mathematics, religion, art, commerce and architecture, and therefore writing was first encountered in culturally developed societies. Writing and the invention of writing is a very broad subject. In the present article, the issues of how and where writing was invented, the origin of Arabic writing and whether Arabic writing was taught to people through a prophet are addressed. In the study, the views of both Islāmic scholars and modern scientists were included and the invention and origin of writing, especially Arabic writing, was tried to be

revealed. Qualitative research was chosen as the method and the document review technique was used. Islāmic and modern sources have been tried to be used comparatively.

According to modern science, the invention of writing and the invention of the alphabet are very different things. People used object graph before alphabetic writing. Object graph is an icon created by notching objects such as trees and stones. Then people used pictograph, which means expression of the ideas through drawings. The pictograph was further developed and commented on and switched to idea writing/ideograph. In ideographic writing, foot painting means both foot and also walking. Again, a round shape represents both the sun and the day. Egyptian, Hittite and Maya-Aztec inscriptions, which are also considered the first advanced writings in human history, are examples written in intellectual writing. Because the idea writing caused confusion, it was switched to cuneiform writing invented by the Sumerians, and then to logographic, where every syllable we see examples of in the Chinese and Japanese corresponds to a formal writing. Later, it was switched to sound writing/Phonograph, which is used by close to the entire modern world. In Phonograph, letters are used, and each letter corresponds to a sound. Although controversial in Islāmic sciences, according to the general acceptance of modern and contemporary science, the Phoenicians invented sound writing/alphabetic writing/Phonograph for the first time.

According to modern and contemporary science, cultural developments were first seen in Mesopotamia. In Mesopotamia, cities were formed; large cities and states were established. Along with the cities, the quality of Architecture has increased, and solid buildings have been built of stone and brick. In cities, craft developed, there was specialization in professions, and progress was made in the field of blacksmithing, trade and trading profession developed thanks to the exchange of goods. Writing was also invented in Mesopotamia, where cultural and civil developments were progressing. But the first invented article; it is a picture or cuneiform script and was switched to alphabetic writing/Phonograph in later periods.

According to modern and contemporary science, writing was invented in the Bronze Age and developed from painting, although it is not certain. The society that first invented and developed writing was the Sumerians. Sumerians are an advanced society in the fields of writing, literature, medicine, astronomy, mathematics, religion, fortune telling, magic and mythology. Although many of the paintings and figures that positive sciences claim to be a type of writing in Mesopotamia and Egypt cannot be read, the ones that are read symbolize some activities related to the daily lives of the aforementioned societies.

Islāmic scholars, on the other hand, have two different views on the invention of writing. While some Islāmic scholars believe that the discovery of writing is through teaching of Allah, others believe that it is through the efforts of humanity. Islāmic scholars have considered writing as alphabetic/phonographic and have also evaluated the writing in the context of Arabic writing. Islāmic scholars who believe that writing is *tevkīfī* show evidence of some verses and hadiths. They suggest that it began to be used by Prophet Adam or Idrīs. Islāmic scholars, such as Kalkashendī and Cahshiyarī, said that the writing was first used by Prophet Adam. In addition to the views mentioned, some Islāmic scholars do not address that the writing is *tevkīfī*; they say that it was used for the first time in the Northern or Northwestern Arabian Peninsula in a period close to the Jahiliyya period. But these opinion holders were also unable to come to a consensus as to whether the first to use the writing were the Himyerians, the Hireans, or the Nabatians.

4 —————

Ibn Khaldūn pointed to the connection between writing and cultural development and acknowledged that writing was first used in Yemen. According to Ibn Khaldūn, humanity and civilization began to develop right after the period of Prophet Adam in the geography of Yemen for the first time; it spread from Yemen to the North and other parts of the world in the form of central-environmental influence. As described in the stories of Prophets Hūd and Sālih in the Qur’ān, a great deal of progress has been made in Yemen with regard to development of civilization. For this reason, Yemen has always been more advanced than Nabat and Hire throughout the history. According to Ibn Khaldūn, writing is directly proportional to civilization, and it is not possible for writing to be found for the first time by Bedouin Arab tribes such as Nabat and Hire and passed on to the more civilized Hejaz and Yemenis. Ibn Khaldūn supports his view with experience and empirical evidence, as well as religious narrations. According to him, the writing, as Ibn Abbas emphasized, goes back to the Prophet Hūd era. Jawad Ali is one of those who agree with the view that the writing has spread all over the world from Yemen. According to him, writing especially Arabic writing was invented by Mains in Yemen. According to historical information, many states were established in Yemen, such as the Mainins, the Sebeis and the Himyeris after the Prophet Hūd era. Among them is Qur’ānic evidence that the Sabaeans used writing. For example, Prophet Solomon wrote a letter to the princess of Saba Belkis, and they read this letter and wrote an answer. This, in turn, indicates that writing has been used in Yemen. It also justifies both classical Islāmic historians and Ibn Khaldūn and Jawad Ali’s views on the origin of writing.

An important issue reached by the research is the unification of the ideas put forward about the origin of Arabic writing in one point. The evidence of modern scientific and Islāmic sources reveal two main views on the origin of writing: the Yemeni/musned and Phoenician alphabet. The fact that these names

are referred to in this way leads to the misconception that these two societies are distant and different communities. However, both Yemenis and Phoenicians and Nabatians are ancestors and close relatives of Arabs. Although these two views seem to indicate different societies, they reveal that writing was invented by the ancestors of the Arabs.

Looking at Arabic letters and other world alphabets, it can be seen that the 22 letters encoded as **أ ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن س ع ف ص ق ر ش ت** / Abcad Havvaz Huṭṭī Kalamān Sa‘fas Karaṣat are the same. The remaining 6 letters, encoded as **ث ذ ظ** / Saḥaḥ ve Daḥaḥ are unique only to Arabs. The letters ع/*ayn*, ن/*nûn*, ب/*bâ*, ح/*hâ*, ر/*râ*, س/*sîn*, ص/*sâd*, م/*mîm*, ك/*kâf*, ق/*kâf*, ي/*yâ*, ج/*cîm*; ف/*fe* and ة/*elif*, which constitute 14 of the 22 letters common between Arabs and other nations, were used in the Qur’ân as the name of origin, that is, as the name of being in nature.

For this reason, the name of the alphabet letters used by many nations in the world today is Arabic. The name of the entity, which is claimed to derive from the first sound of the letters, is also Arabic. For example, the letter “B/b” was formed by symbolizing the first letter of the word “Bayt/بيت”, which means “house” in Arabic. It is also possible to extend examples with other letters.

Giriş

Yalnız insanlara mahsus bir haberleşme türü olan yazının tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Yazı insanı diğer canlılardan ayıran önemli araçlardan biridir. Geçmişin henüz ulaşılamayan bilinmeyen tarafları insanlık tarihine ait pek çok hususta soru işareti ortaya koyduğu gibi yazı ile ilgili de aynı bilinmezlik devam etmektedir. Yazının nasıl geliştiği konusunda toplum ve kültür tarihi araştırmalarında hala kesin bir şey söylenilememektedir.¹ Ancak Allah’ın bildirmiş olduğu bilgiler ile vermiş olduğu akıl bir araya gelince insanlığın muamma dolu tarihinde karanlıklar aydınlanmaktadır. Yazı konusunda da dini metinler pek çok müşkülü ortadan kaldırmaktadır. Din merkezli bakış açısına göre yazı Yüce Allah tarafından Hz. Âdem veya Hz. İdris’e öğretilmiş, sonra da insan neslinin çoğalması ve göç etmesi sonucu zamanla dünyanın pek çok bölgesine yayılmıştır. Bu görüş hiç de küçümsenecek bir görüş değildir ki geçmişte olduğu gibi günümüzde de birkaç millet hariç tüm dünya aynı kökene sahip harfleri kullanmaktadır.²

Modern bilim, kesin bir şey söyleyemese de yazının kökenini, mağara resimleri ile Mısır hiyerogliflerine dayandırmaya çalışmaktadır. Modern bilim paradigması pozitivistliğe dayandığı için somut delil aramakta ya da sadece bulunduğu kitabelere ve bazı belgelere göre hareket etmektedir. Bundan hareketle harfli yazının kökenini kuzey batı Araplarından olan Fenikelilere dayandırmaktadır. Bunun yanında modern bilim, güney Araplarından olan

Himyerlilere ait kitabelerden hareketle güney Araplarının yazıyı Fenikeliler'den aldığını iddia etmektedirler. Ancak 7. Yüzyıla ait bu kitabelerle yazının tarihini sınırlandırmak büyük şanssızlıktır. Çünkü güney Arabistan'da kurulan pek çok kadim topluluk ve medeniyetin kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan bilinenler sırasıyla Hud peygamberin kavmi, Mainliler ve Sebe melikesinin topluluğudur. Himyerlilerden önce bu kavimler güney Arabistan'da yaşamış ve medeniyet icra etmişlerdir. 7. Yüzyıldan çok daha önce Yemen'de kurulan Sebe devletinde yazı kullanılmaktadır. Hz. Süleyman, Sebe devletine bir mektup yazmış, Melike Belkıs da bu mektubu okumuştur. Belkıs'ın okumasından da anlaşılmaktadır ki Yemen'de yazı Himyerilerden çok daha önce kullanılmaktadır. Kıssada anlatıldığına göre Hz. Süleyman, Sebe devletinin varlığını Hüdhüd adındaki bir kuş sayesinde öğrenmiştir.³ buna göre Hz. Süleyman, Sebe'leri bilmemekte, bu durumda da Fenike bölgesinin tanımadığı bir kavme, yazıyı öğretmesi imkânsız hale gelmektedir. Cevad Ali (ö. 1987) de yazıyı Sebe'lerden daha önce yaşamış olan kadim Yemen devletlerinden Mainlere atfetmektedir. Klasik İslâm tarihçileri ise yazının kökenini bu kavimlerden çok daha önce yaşamış olan Hz. İdrîs'e dayandırmaktadırlar.⁴

Modern döneme kadar yazının Hz. Âdem veya Hz. İdrîs'e dayandırılması bir problem oluşturmamakta idi. Ancak 1724'te G. J. Klehr mevcut Arap yazısı ile Kuzey Araplarından olan Nabat yazısı arasındaki benzerliklere işaret etmiş, ardından Th. Nöldeke, 1865 yılında Arap yazısının kökenini Hicaz'a daha yakın bir yer olan Main/Sebe/Himyer yazısı yerine daha uzak olan Nabat yazısına dayandırmıştır.⁵ Oysa Araplar Cahiliye döneminde Himyer yazısını da kullanmaktadır. Bu sebeple İbn Haldûn yazının menşeyini Himyer'e dayandırmıştır.⁶

Arap yazısının kökeni ile ilgili tevkîfi ve beşerî olmak üzere başlıca iki görüş vardır. Bazı bilim insanları yazının tevkîfliliğini/ilâhî bildirimle geliştiğini savunmuşlar ve delillerini bazı âyetlere ve bazı rivayetlere dayandırmışlardır.⁷ Bazı bilim insanları ise meselenin ilâhî yönüne değinmeksizin yazının temelini Cahiliye dönemine yakın bir dönemle açıklamaya çalışmışlardır. Bunlara göre Arap yazısı beşerî bir ürün olup bir kimseden yahut bir topluluktan ya da başka bir alfabeden devşirilerek oluşturulmuştur.⁸ Başka bir alfabeden türediğini savunanlar Himyer, Hire ve Nabat yazısından geliştiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak İbn Haldûn ve onu takip edenler yazıyla medeniyet arasındaki bağlantıya işaret ederek tercihlerini Yemen'den yana kullanmışlardır. İbn Haldûn'a göre Yemen, Hz. Hûd'dan Hz. Peygamber dönemine kadar tarih boyunca hep medeniyet merkezi olmuştur. Yemen, Nabat ve Hire'den kültürel yönden daha ileridir. Yazı ve kitabet de medeniyetle doğru orantılı olduğuna göre, yazının daha geri ve bedevî toplumlardan daha medenî bir topluma geçmesi mümkün değildir.⁹ Bu aklî delilin yanı sıra İbn Haldûn, İbn Abbas'tan aktardığı rivayetlerle de delilini desteklemekte; yazıyı Hz. Hûd'a

kadar geri götürmektedir.¹⁰ Nitekim Cevad Ali'nin de yazıyı Yemen'de kadim uygarlıklardan Mainlere kadar götürmesi İbn Haldûn'u destekler mahiyettedir.¹¹ Bazı kaynaklarda Arapların önceden güney Arapların kullandığı Müsned yazısını kullandığı, miladî 4. asrın başlarında da kuzey Araplarının kullandığı Nabat yazısına geçtiği kabul edilmektedir.¹² Bize göre bu iddia biraz tutarsızdır. Zira İbn Haldûn'un da dediği gibi edebiyatta daha ileri ve 28 harf kullanan bir toplumun, daha aşağı 22 harf kullanan bir toplumun yazısını kabul etmesi imkânsız gibidir.

Modern bilime göre ise yazı, mağara resimlerinden hiyerogliften oradan da Fenike alfabesine; Arâmî ve Nabatîlerden sonra da Araplara geçmiştir.¹³ Ancak Sebe devleti melikesi Belkıs, Hz. Süleyman'ın kendisine gönderdiği mektubu nasıl okumuştur?¹⁴ Fenikelilerden yüzyıllarca sonra Hz. Süleyman'ın bile bilemediği, irtibatı olmadığı Sebeîlerin yazıyı onlardan alması nasıl mümkün olabilir? Bunun için bazı bilim adamları bir yandan Himyerî yazısı ile Fenike yazısı arasında benzerlik var derken diğer yandan Araplar Cahiliye döneminde Himyerî yazısından Nabat yazısına geçti demektirler.¹⁵ Benzerlik varsa bu geçme değil en azından Arapların kadim Himyerî yazılarını yeniden gözden geçirdikleri anlamına gelmelidir.

Yazı tarih boyunca farklı milletler tarafından değişik yazım tarzıyla kullanılmış ancak harflerin adı ile şekli ise neredeyse aynı kalmıştır. Geçmişte olduğu gibi bugün de dünyada kullanılan alfabelerin tamamına yakını Arap alfabesi ile aynı kökene sahiptir. Bu sebeple harf ve çeşitlerine değinmek konumuz açısından faydalı olacaktır.

1. Harf, Harf Çeşitleri ve Ses Alfabeti

Modern ve çağdaş bilime göre tarih boyunca insanlar tarafından pek çok yazı türü kullanılmıştır. Bunlardan ilki; bir şeyin adedini belirtmek için ip gibi nesnelere düğüm; ağaç gibi sert cisimlerine çentik atılarak oluşturulan simgelerdir ki bunlara madde yazısı/objectgraphic denir. İkinci olarak insanlar, maksatlarını ilgili nesnenin resmini çizerek anlatmıştır ki buna resim yazısı/pictographic denir. İnsanlar resim yazısı üzerinde tasarruf yaparak zamanla resimle kavramları da ifade ederek fikir yazısını (ideographic) icat etmişlerdir. Fikir yazısında ayak resmi hem ayak organını hem de yürümek eylemini anlatmak için kullanılmıştır. Örneğin yuvarlak bir şekil, hem güneşi hem de gündüzü karşılamıştır. Mısır, Hitit kitabeleri ile Maya-Aztek yazıtları bu tür yazıya örnek verilebilir.¹⁶

Fikir yazısının karışıklığa sebep olmasından dolayı insanoğlu, çivi yazısı, Çin ve Japonların yaptığı gibi her heceyi karşılamak için resimsel hece yazısını (logographic) kullanmıştır. Her heceyi karşılamak için bir resim/şekil bulma zorluğundan dolayı hece yazısının yerine bir harfin tek sesi gösterdiği ses

yazısına (phonographic) geçilmiştir. Ses yazı sisteminin en küçük yapı taşları harflerdir.¹⁷

1.1. Harf

Arapça sözlüklerde harf, “kenar, taraf, uç, kıyı, kenar ile bir yöne meyletmek, bir tarafa sapmak,” anlamlarına gelir.¹⁸ Çoğulu ise hurûf, hiref veya ahruftur.¹⁹ Harf, Kur’ân’da “çok yönlü şeylerden sadece bir yön olarak”²⁰ hadîslerde lehçe ve kıraat anlamında kullanılmıştır.²¹ Terim olarak ise harf, “bir kelimeyi oluşturan ses, çizgi ya da çizgi gruplarına” denilmiştir. Buna göre harf; hem kelimelerin oluşumunda belirleyici taraf hem de seslerin/çizgilerin en uç tarafı ve kenarıdır. Harfler iletişim aracı olan dilin en küçük yapı taşları, başlangıcı, başlangıç kenarı, başlangıç tarafı ve ucudur. Bu tanımla harfin sözlük anlamı birebir örtüşmektedir. Bunun yanında kelimeleri oluşturdukları için harflere “hurûfu’l-mebânî”; müstakil bir hece oluşturdukları için de “hurûfu’l-hicâ” denilmiştir. Bazılarına nokta konulması ve noktayla diğer harflerden ayrıldığı için de “hurûfu’l-mu‘cem” denilmiştir.²²

Harfler, istisnaları olsa da dildeki ses birimlerini yazıda göstermeye yarayan işaretlerdir. Her harfin, ismi/fâ, sesi/f, sembolü/ف ve kökeni/fû/ağz/فو olmak üzere başlıca dört yönü vardır. Fârâbî gibi İslâm filozofları dil bahsinde harflerin daha çok ses yönü üzerinde durmuşlar; harfleri “ağzın belli bölgelerinden çıkan kendine göre sıfatları bulunan sesler” olarak tanımlamışlardır.²³

Klasik İslâm tarihçileri, yazının tevkîfi ve harflerle olduğunu savunmuşlardır.²⁴ Harfler duyguların ifadesi ve şekillerin kayda geçirilmesi için en pratik yoldur. Eğer insanlar varlığı, resim yazısı/pictographic; fikir yazısı/ideographic ve hece yazısı/logographic üzerinden kayıt tutarsa varlık ve hayaller kadar şekiller olacaktır. Bu şekillerle de insanoğlu hiçbir zaman kesretten ve karışıklıktan kurtulamayacaklardır. Oysa sınırlı sayıda sesle varlık sembolleştirilirse o zaman kelimelerde olduğu gibi farklı ses kombinelerinden bütün nesnelere ifade edilebilecektir. Yazmayı anlatmak için, bir insan, bir kâğıt ve bir kalemle çok sayıda şekil yerine sadece ağızdan çıkan seslerin kodu, simgesi olan harflerle sınırsız kelime üretebilecektir. Günümüzde 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9 rakamlarından nasıl sınırsız sayı üretebiliyorsa belli sayıdaki ses kodlarından da sınırsız kelime üretebilecektir.

Yukarıda görüldüğü gibi modern ve çağdaş bilim, pek çok konuda olduğu gibi yazı konusuna da evrimsel yaklaşmıştır. Ancak yazının evrimsel bir süreçte icad edilmesi mümkün olduğu gibi tevkîfi olarak Hz. Âdem’e veya Hz. İdrîs’e öğretilmesi ve onların vasıtasıyla insanlığa kazandırılması mümkündür.²⁵ Dini verilere göre yazı, modern ve çağdaş bilim adamlarının çoğunun kabul ettiği gibi, madde yazısı, resim yazısı ve fikir yazısından sembol yazısına evrilmemiştir. Aynı şekilde tersten bir okumayla kitabetin kökeni Mısır

hiyeroglifleri ile çivi yazısına da dayanmamaktadır.²⁶ Diğer yandan tarihî kalıntılarda gün yüzüne çıkan bazı resim ve çizgisel şekiller kimi bilim otoritesi tarafından yazı olarak algılsa da illa bu anlama geleceği düşünülmemelidir.

Modern ve çağdaş bilim insanlarının çoğunun ilim ve teknolojinin evrilerek geliştiği yönündeki iddiaları şüphelidir. Zira ilk çağlarda Hz. Nûh, mükemmel denilebilecek, Kur'ân'ın ifadesiyle körüklü bir gemi/tennûr yapmıştır.²⁷ Kur'ân'a göre değil de pozitif bilim paradigmasına göre bakılacak olursa tarihin başlangıcında Hz. Nûh'un böyle bir gemi yapması mümkün değildir. Zira onlara göre tarihin başlangıcında insanlar ilkel oldukları için böyle bir gemi yapmaya imkanları el vermemektedir. Bu geminin inşası, yazı ve rakamlar için de ipucu niteliği taşımaktadır ki tersane ustalığı belli bir mühendislik ve hendese bilgisi gerektirir. Bu sebeple Hz. Nûh'un belli ölçüde de olsa hesap ve çizim işlerini bildiği yadırganmamalıdır. Dolayısıyla Hz. Nûh'un gemisi belli bir projeye ve hesaba göre yapılmalıdır ki tufana dayanıklı olsun. Bu bilgiler medenî gelişmelerin Hz. İdrîs döneminde ilerlediğini akla getirmektedir. Hz. İdrîs, Hz. Nûh'tan önce yaşadığına göre ilim, teknoloji ve yazı Onun döneminde gelişmiş, Hz. Nûh döneminde belli seviyeye ulaşmıştır denilebilir. Zira harfler cifr ile aynı zamanda rakamdır. 28 Arap harfinin ilk 9'u birler; ikinci 9'u onlar; üçüncü 9'u yüzler basamağı; nihayet sonuncusu da 1000/"bin" sayısı olarak kullanılmaktadır.

Hz. Nûh'un çok şümüllü ve mükemmel gemisinden sonra tarihsel süreç içerisinde insanoğlu tekne, kayık, kano, sal gibi basit yüzenbinekler yapmıştır. Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak, gemi örneğinde olduğu gibi yazı da ilk defa sembolik alfabeyle başlamış sonra daha basit, daha kolay şekillere dönüşmüş olabilir. Amacımız modern ve çağdaş bilimin verilerini tamamen reddetmek değildir. Ancak yazı konusu ele alındığında Hz. İdrîs'in iç ve Güney Arap yarımadasında yaşadığına dair ilmî veriler ihmal edilmemelidir. İnsanoğlu için çok önemli bir eylem olan yazının ortaya çıkışını, Fenike, Mısır ve Mezopotamya topraklarıyla sınırlamak tarihsel, antropolojik ve sosyolojik bir hata olacaktır.²⁸

Hz. İdrîs'in elbise dikmesi, hesap ve yıldız ilmiyle uğraşması yazı ile alakalı fiillerdir.²⁹ Yine Hz. Nûh'un gemisini anlatan âyette yer alan "sana'a" fiili bu geminin belli bir hesaba göre yapıldığını göstermektedir.³⁰ "Sana'a" fiilinde işin belli bir yetenek, hesap ve plan ile yapıldığı anlamları mündemiçtir ki bu yönüyle "amele" fiilinden ayrılır.³¹ Nûh (a.s)'dan sonra tarihte var olmuş Âd kavminin ilim, teknoloji ve imar faaliyetlerindeki ilerlemeleri de yazı ile alakalıdır. Hz. Nûh'tan sonra yaşamış olan Âd kavmine ait olduğu ifade edilen yapılara bakıldığında, onların da ev ve saray inşa ederken son derece gelişmiş bir mühendislik bilgisi kullandığı görülmektedir.

İbn Haldûn da yazının Himyerîlere Hûd kavminden tevarüs ettiğini belirtmektedir.³² Âd kavminin helakiyle beraber, onların bakiyeleri olan Semûd kavmi, biraz daha kuzeye göç ederek yazıyı Akdeniz kıyılarına oradan da başta Avrupa olmak üzere dünyanın kuzey bölgelerine taşımış olmalıdırlar. Dünyanın neredeyse tüm alfabelerinin kökeni Arapçadır. Hatta Göktürk alfabesi/Orhun Abideleriyle Arap alfabesi arasındaki ilişki pek çok harfte ortaya konulmuştur.³³

Semûd kavmiyle Kuzey Arap yarımadasına taşınan yazı, Sâmî milletlerinin tasarrufuyla bazı değişikliklere uğramıştır. Güney Arapları da kendilerine Hz. İdrîs, Hz. Hûd ve Hz. Sâlih döneminden kalan alfabeler üzerinde bazı tasarruflar yapmışlardır.

Çoğu Batılı, alfabenin kökeninin Fenikelilere nispet eder. Hüsnü zanla Batılıların alfabeyi Fenikelilere nispet etmelerinin iki sebebinin olduğu düşünülmektedir. Birincisi, Avrupalıların alfabeyi Fenikelilerden öğrendikleri için onların icadı saymaları; ikincisi de yazı ile ilgili somut kitabelerin Lübnan-Suriye civarında ortaya çıkmasıdır. Ancak bunlar şimdilik bir delil olarak kullanılabilir. Yarın daha eski belgeler çıkabilir. Nitekim Childe, kentleşme tarihini M.Ö. 3000'ler olarak hesaplarken³⁴ Göbeklitepe ile birlikte en eski kentleşme örneği M.Ö. 10.000'li yıllara kadar götürülebilmıştır. Bu da kesin bir tarih değildir. Her an bulunabilecek yeni bir arkeolojik bilgi ile bu tarih çok daha gerilere gidebilir. Himyerî yazısı anlatılırken onlara ait ilk kitabe M.Ö. 600'lü yıllara aittir denilmektedir. Ancak Kur'ân'da belirtildiği gibi yazı Yemen'de Himyerîlerden daha önce kullanılmaktadır.³⁵ Modern bilim, sadece kitabelere göre hareket etmekte, kutsal metinleri birer delil olarak görmemektedir. Ancak unutulmamalıdır ki kutsal kitaplar da tarihî birer vesikadır.

1.2. Harf Çeşitleri ve Ses Alfabeti/Phonographic

Bazı İslâm kaynaklarına göre yazı Hz. Âdem'den beri vardır. Sonradan yazı Hz. İdrîs tarafından geliştirilmiş ve Hz. İdrîs, insanlık tarihinde ilk defa kalemle yazmış,³⁶ elbise dikmiş, hesap ve yıldız ilmiyle uğraşmıştır.³⁷ Dolayısıyla yazının ve sayının (ilk dönem yazı ve sayı aynı şekillerdir) elbise dikmekle ve ilimle çok yakından bağlantısı vardır. İslâm kaynaklarına göre, Hz. Âdem'e suhuf/sahifeler verildiğine dair bilgiler mevcut olsa da³⁸ ciddi anlamda kitabet ve hesap işleri ile ilmî faaliyetler Hz. İdrîs döneminde başlamıştır denilebilir.³⁹

Modern ve çağdaş bilime göre Arap harflerinin kökeni, Batı Sâmîlerden Fenikeliler/Ken'ânî'lere ve yaklaşık olarak M.Ö. 1000'li veya 2000'li yıllara dayanmaktadır. Onlara göre Fenikeliler daha önce hiçbir milletin keşfedemediği bir şeyi fark etmişlerdir ki o da seslerin mahdut; varlık, şekil ve simgelerin ise sınırsız olduğudur.⁴⁰

Modern ve çağdaş bilime göre Fenike alfabesinin kökeni Mısır ile Hititlerin resim yazısı/pictographic veya fikir yazısı/ideographic alfabelerinden bazı resimlere dayanır. Bu resimlerin tabiatta karşılıkları da mevcuttur. Dolayısıyla Fenike alfabesinin temelinde hem doğadaki varlıkların bizzat kendileri hem de Mısır ile Hitit yazıtlarında kod olarak kullanılan şekilleri vardır. Daha sonra her millet Fenike alfabesinin harfleri ve sesleri üzerinde bazı tasarruflar yapmış ve Arap, İbrânî, Arâmî, Göktürk, Soğd, Grek, Latin, Kril ve saire değişik alfabeler ortaya çıkmıştır.⁴¹ Başlangıçta 22 harften oluşan Fenike Alfabesine milletler kendi aksanlarına göre pek çok yeni harfler ekleyerek, kendi alfabelerini oluşturmuşlardır. Aynı zamanda bu milletler doğadaki varlığın resimlerini farklı cephelerden izleyerek kendilerine göre kodlamışlar; böylece aynı sesler farklı şekillerle sembolleşmiştir.⁴² Günümüzde kullanılan farklı harfler, doğadaki bir varlığın resminin sadece çizgilere indirgenmiş halidir. Örnek vermek gerekirse “öküz” anlamına gelen “elif/l/alfa/a/A harfi; bir boğanın farklı açılardan resminin zamanla değişime uğramış şeklidir. Örneğin Latince/Türkçe “A” harfi ters çevrildiğinde hala öküz başı özelliğini korumaktadır.

2. Arap Harflerinin Kökeni

Arap yazısının kökeni ile ilgili tevkîfi ve beşerî olmak üzere başlıca iki görüş vardır. Yazının tevkîfi olduğunu savunan bilim adamları görüşlerini “Hz. Adem’e isimlerin öğretilmesi”;⁴³ “dillerin ve renklerin farklılığı”⁴⁴ âyetleri ile Ebû Zer el-Gıfârî’nin “yazının ilâhî olduğu ve Arap yazısından geliştiği” rivayetine dayandırır.⁴⁵

Bazı bilim adamları da Arap yazısının beşer ürünü olduğunu savunmaktadırlar ki bunlar kendi aralarında üçe ayrılır. Bu görüşlerin ilkinde göre Arap yazısının kaynağı bir kişi; ikincisine göre bir topluluk; üçüncüsüne göre ise başka bir yazı çeşididir.⁴⁶ Arap yazısının başka bir yazı çeşidinden türediğini savunan üçüncü görüş; bunun hangi yazı olduğu konusunda ihtilaf etmiştir. Bazıları Arap yazısının Himyer harflerinden; bazıları Hire; bazıları da Nabat harflerinden türediğini ifade etmişlerdir.

İbn Haldûn başta olmak üzere pek çok bilim adamı Arap yazısının Himyer yazısından türediğini iddia ederler.⁴⁷ Cevad Ali ise İbn Haldûn gibi yazının Yemen’de Mainler tarafından da kullanıldığını belirtmiştir.⁴⁸ Kur’ân’da da bu görüşleri destekleyen deliller bulmak mümkündür.⁴⁹ Arap yazısının Himyer yazısından türemediğini iddia eden bilim adamları İbn Haldûn’u eleştirmekte, onun Himyer yazısını Lihyânî, Safevî ve Semûdî yazıyla aynı kategoride değerlendirerek hata yaptığını ileri sürmektedirler. İbnü’n-Nedîm (ö. 385/995) de Arap harfleri ile Himyer harflerinin farklı olmasından dolayı İbn Haldûn’a katılamayacağını ima eder.⁵⁰ Ancak İbn İbn Haldûn Himyer yazısını diğer yazı

çeşitleriyle karıştırırsa da bunların kökeni aynı yere çıkmakta; o görüşünde isabetli görülmektedir.

Sahabe döneminde ise harfler daha çok hurûf-ı mukatta bağlamında değerlendirilmiştir. İbn Abbâs ve Hz. Ali'ye göre mukatta harfleri yüce Allah'ın değişik isimlerine işaret eder. Meselâ, {الم} ⁵¹ harfleri, sırasıyla Rabb'in "Allah, Latîf ve Mecîd" isim ve sıfatlarına delâlet eder.⁵² Buna yakın olarak Dahhâk, (ö. 211/826) söz konusu harflerin sırasıyla "Allah, Cibrîl ve Muhammed" olmak üzere Allah'ın isim ve sıfatlarının yanında Cebrâil ve Hz. Peygambere de işaret ettiğini söylemiştir.⁵³ İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivâyete göre de bu harfler "Ene'l-lâhü a'lemu" terkinin baş harfleridir.⁵⁴ Yine aynı minvalde İbn Abbâs'a göre, {كهيعص} ⁵⁵ harfleri sırasıyla Allah'ın "Kâfiye, Hâdiye, Hakîm, Alîm ve Sâdık" isim ve sıfatlarına işaret etmektedir.⁵⁶ Muhammed b. Kurazî'ye (ö. 108/726) göre de bu harfler {عسق} {حم} ⁵⁷ Allah'ın "Rahmân, Alîm, Kuddûs ve Kâhir" sıfatlarına delalet etmektedir.⁵⁸ İbn Abbâs ve Hz. Ali'nin rivayetleri dikkate alınırsa harfler; Yüce Allah'ın bazı isimleri ile bazı kutsal varlıkların ilk harflerinin seslerinden oluşmuştur. Bu da meseleye ilâhî ve din merkezli bir yaklaşımdır.

Modern ve çağdaş bilime göre Arap harflerinin kökeni, ataları olan Fenikelilere dayanır. Dolayısıyla Arap Alfabeti Mısır ile Hitit yazıtlarında kod olarak kullanılan 22 resmin baş harflerinin "özel bir ses" olarak sembolleştirilmesi sonucu oluşmuş; 6 harf ise Arapça'ya sonradan ilave edilmiştir. Örneğin öküz anlamına gelen elif/alf "I/A/a/e" olarak kodlanmış; mabet, ev anlamına gelen beyt, çift ve tek odalı olarak "B/b" şeklinde kodlanmıştır.⁵⁹

Harflerin kökeni "beyt"te olduğu gibi doğadaki bir nesnenin ya da elif de olduğu gibi de bir varlığın adıdır. Daha sonra doğadaki bir varlık ya da nesnenin ilk hecesinin özel olarak isimlendirilmesi ile de harfin adı oluşmuştur. Yani harflerin bir köken adı bir de kendi adı vardır. Arapçada 28 harf içerisinde sadece "ayn" ile "nûn"un hem varlık adı hem de harf adı aynı kalmıştır. Bunlardan bazıları ise -sîn ve kâf da olduğu gibi- köken adı ile harf adı birbirine yakın iken hemze de ise varlığın adı "elif/öküz" olduğu halde harfin adı varlık isminden uzaklaşarak hemze olmuştur. Hemzenin başka bir versiyonu "elif" ise özüne yakın anlamda telaffuz edilmiştir. Genel olarak Arap harflerinin kökenini, şekil ve seslerini daha iyi anlamak için; Mısır hiyeroglifi, Fenike harfleri, Latin alfabesi ve Arap elifbası olmak üzere dört unsurla ilişkisini incelemek daha faydalı olacaktır.

3. Arap Harflerinin Diğer Milletlerin Harfleriyle İlişkisi

Alfabe harflerinin Arapların atası olarak addedilen Sâmi bir ırk tarafından oluşturulduğu konusunda bir şüphe yoktur. Sembolik harflerin icadı ister Yemenlilere ister Fenikelilere isterse de Nabatlılara verilsin harfler Arap

unsurlarının bir eseridir. Zira hem Yemenliler hem Fenikeliler hem de Nabatlılar Arap unsurunun farklı kollarıdır.

Geçmişte ve günümüzde dünyanın tamamına yakınının kullandığı alfabedeki harflerin ismi de Arapçadır. Üstelik bu harf isimlerinin türediği doğadaki gerçek varlıkların adı da Arapçadır. Örneğin “b” harfi Arapça “ev” anlamına gelen “beyt/بيت” kelimesinin ilk harfinden sembolleşerek oluşmuştur ki “beyt/بيت” Kur’ân’da 69 defa,⁶⁰ “el” anlamına gelen “yâ”nın kökeni “yed/يد” ise 120 defa geçer.⁶¹ Hatta “ayn/عين” harfi hem doğadaki bir varlığın adı hem de bir harfin adı olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda “ayn” kelimesi Kur’ân’da 65 defa geçmektedir.⁶² Aşağıda Arapların diğer milletlerle ortak 22 harfinin kısaca değerlendirilmesi yapılmıştır.

A/a/إ /أ : Eski Arapçada “elif” ve Fenike dilinde “alf” öküz anlamına gelmektedir. Yine Arapça ile aynı kökten olan İbrânîce ve Arâmîcede “alef” olarak telaffuz edilir. Elif Batı dillerine “alfa” olarak geçmiştir. Öküz resmi Mısır hiyerogliflerinde de mevcut olup hem öküz hem de öküzden istifade etmek anlamlarına gelmektedir.⁶³ Elif Arapçada çok sık kullanılan harflerden biri olup Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

B/b/ب : Fenikece “bet”; Arapça, “beyt; şeklinde telaffuz edilip “mabet, ev veya çadır” anlamına gelmektedir. Ârâmîce ve İbrânîce’de “bet” olarak kullanılır. Yunancaya beta olarak geçmiştir. B/b/ب harfinin şeklinden de anlaşıldığı gibi, Mısır hiyeroglifinde, Sînâ yazıtları ile Arapçada basit bir ev şeklinde yazılır. Yunancada da yazımı tek odalı veya çift odalı bir ev şeklini andırır. Orhun alfabesinde de tek çadır planındadır. Çivi yazısındaki şekli ise bir ev planına benzer.⁶⁴

C/c/G/g/ج : Fenikece “gaml, gimel”; Arapça “cemel/erkek deve” anlamlarına gelir. Ancak Arapçada daha sonra, sonundaki lâm düşerek bir harfin adı olarak sadece “cîm” olarak kullanılmıştır. Sonundaki “lâm” düşmüştür; bunun yerine ilk harf “yâ” ile med olmuştur. Ârâmîce ve İbrânîce’de aslı şekliyle “gimel” olarak kullanılmıştır. Mısır hiyerogliflerinde, deve hörgücü şeklinde çizilmiştir. Fenikece, Ârâmîce, Latince, Yunanca, Nabatça ve Arapça şekilleri arasında çok yakın benzerlikler vardır.

D/d/د : Fenikece “delt” kapı kanadı; Eski Arapçada “dâl” kapı kanadı ile “dulâb” dolap anlamlarına gelmekte olup sonradan sadece bir harfin adı olarak “dâl” şeklinde kullanılmıştır. Eskiden kapılar genelde üçgen şeklinde olduğu için harfin şekli üçgene benzetilmiştir. Ârâmîce, İbrânîce “dalet olarak Yunacada ise “delta” olarak isimlendirilmiştir. Mısır hiyerogliflerinde de üçgen şeklinde kullanılmaktadır.

E/e/ ه/ه : Fenikece “hâ” sesi olarak telaffuz edilmesine rağmen Yunan ve Latince “h” sesi düşerek sadece “e” sesi kalmıştır. Nitekim şekil olarak ه/ه aslını koruyarak Osmanlıca ve Farsça gibi Arap olmayan milletlerin alfabesinde de “e” sesini karşılamak için kullanılmıştır. E/e/ ه/ه harfi Mısır hiyeroglifleri, Ugarit çivi yazıları, Yunanca, Uygur, Soğd dillerinde ve Arapçada başının üzerine elini koymuş düşünen adam resminden h/ه olarak sembolleşmiştir. Hâ, Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

F/f/V/v/ و/و : Fenikece’deki “vâv” telaffuzuyla ilk hali “Y” şeklinde olup “çivi, kama veya direk anlamlarına gelir”. Zira harfin ilk şekli çiviye, kamaya ve gemi direğine benzemektedir. Harf Eski İbrânîce, Eski Yunanca ve Latin dillerinde gemi direği anlamında kullanılır. Mısır hiyerogliflerinde de gemi direği şeklinde çizilen harfin aslı, bir direği andırmaktadır. Zira harfin ilk şekli olan “Y” ile ona benzeyen F/f’nin de aynı şekilde yazıldığı anlaşılmaktadır.

H/h/ح : Fenikece’de “het”; Ârâmîce ve İbrânîcede orijinal şekliyle “het” olarak talaffuz edilir. Arapçada ise kökeni “hâit” kelimesidir. “Het/hâit” Arapçada “çit, çevre ve duvar anlamlarına gelir”. Mısır hiyerogliflerinde de çit şeklinde yazılan harf, H/h şekliyle bir çiti andırmaktadır. Harfin Fenikece, Yunanca ve Latince yazılışı arasında bir yakınlık görülmektedir. Ancak Arapçada harf çit şeklinden uzaklaşarak “deve” şeklinden/hörgücünden esinlenerek oluşturulan cîm/ج harfine benzer yazılmıştır. Hâ, Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

İ/i/ی/ي / ي/ي : Fenikece’de harfin adı yod; Ârâmîce ve İbrânîcede de “yod”; Arapçada “yed” olarak telaffuz edilmekte olup “el, güç, kuvvet ve egemenlik” anlamlarına gelmektedir. Ancak kelimenin hakiki anlamı sadece “el veya kol”dur. Mısır hiyerogliflerinde el veya kol şeklinde çizilen İ/i/ی/ي / ي/ي harfi sonraları yazı kolaylığı için parmak şekillerini kaybederek sadece “kol” şeklinde ya da Arapçada olduğu gibi eğri i/ی veya eğik kol/ي şeklinde yazılmıştır. Harfin Fenikece, Yunanca ve hiyeroglif şekli arasında büyük benzerlik vardır. “Yâ”, Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılır.

K/k/ك : “Avuç içi, dur ve engelleme” anlamlarına gelen harfin adı; Fenikece’de “kaff”; Arapçada “kâf”; Ârâmîcede de “kaf”; İbrânîcede “haf”; Yunanca da ise kappa’dır. Yunanların “f” harfini “p” veya “ph” olarak telaffuz ettikleri düşünülürse bütün dillerde harfin aynı olduğu görülür. Nitekim Latince “f” harfi Yunancayla benzer bir şekilde “ph” olarak yazılır. Arapça dahil tüm Sâmi dillerinde “kâff” “avuç içi veya aya” anlamına gelir. Mısır hiyerogliflerinde “avuç içi” şeklinde çizilen harf, zamanla avuç içi çizgileriyle, avuç içi kenarları şeklinde yazılmıştır. Harf, başta Güney Arapları, tüm Orta Doğu devletleriyle Yunan ve Latin metinlerinde de birbirine yakın şekilde yazılmıştır. Arapça yazımı ise avuç kenarlarıyla avuç içi çizgilerini gösterecek şekilde “ك” olarak yazılmıştır. Nitekim Sînâ yazıtlarında da Arapçadaki şekliyle

yazılmıştır. Bir başka Arapça yazı tarzı olan Kûfî’de ise kol şeklinde yazılmıştır. “Kâf” Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

L/l/ل : Fenikece’de lamed “üvendire veya mızrak” anlamlarına gelir. Ârâmîce ve İbrânîcede “lamad”; Yunanca da lambda olarak telaffuz edilir. Harf, Mısır hiyerogliflerinde, tüm Sâmi dillerinde, Yunanca, Latince ve Orhun abidelerinde de benzer şekilde yazılır. “Lâm”, Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

M/m/م : Fenikece’de su anlamına gelen “mem” isminden bir semboldür. Ârâmîce ve İbrânîcede “mem ya da mayım” olarak telaffuz edilir. Arapçası ise yine su anlamına gelen “mâ” veya mîm”dir. Yunanca da ise Arapça haline uygun olarak “mû” şeklinde kullanılır. Harf, Mısır hiyerogliflerinde, Latince ve Yunanca olmak üzere tüm dillerde su dalgasının temsili olarak “M/m” şeklinde yazılmıştır. Ancak Arap harflerinin kökeninin Nabattan ziyade Müsne de daha yakın olduğu için Arapçada su kuyusu şeklinde yuvarlak yazılmıştır. “Mîm”, Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

N/n/ن : Fenikece’de Arapça, Ârâmîce ve İbrânîcede “balık” anlamına gelen “nûn” kelimesi aynı isimle “N/n” harfine isim olmuştur. Mısır hiyerogliflerinde balık veya yılan şeklinde yazılmıştır. Zira Arapçada düz yazılmasının sebebi de yatay bir balıktan sembolize edilmiştir. Kıvrımlı yazımı ise can çekişen bir balığı simgeler. Dünyanın pek çok dilinde Arapçada olduğu gibi “nûn/ن” ya da onun ters çevrilmiş hali olan “n” şeklinde yazılır. “Nûn” Kur’ân’da hem balık anlamında hem de hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

O/o/ع : Fenikece’de Arapça, Ârâmîce ve İbrânîcede “göz” anlamına gelen “ayn” kelimesinin aynı isimle “a/o” isim olmuştur. Yunanca, Latince ve Türkçe “o” harfi Arapçaki “ayn” harfinden gelir. Yunancada aynı harften “omega ve omikron” harfleri de oluşturulmuştur. Başta Arapça, Ârâmîce ve İbrânîcede olmak üzere tüm Sâmi kavimlerinde görülen “ayn”; Orhun abidelerinde ve Soğd dilinde de benzer şekilde yazılmıştır. “Ayn”, Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

P/p/ف : Fenikece’de “pe” Arapçada “fû, fem” ağız demektir. Ârâmîce ve İbrânîcede “p veya f” olarak kullanılmıştır. Yunancada “pi” olarak isimlendirilmiş; Mısır hiyerogliflerinde ağzın yanında ters burun şeklinde resmedilmiştir. Harfin şekli ile Habeşçe “af”ın burun anlamına gelmesi “ağız” anlamının yanı sıra “burun” anlamına da gelmesi mantıklıdır. Başta Arapça, Ârâmîce ve İbrânîcede tüm Sâmi kavimlerinde görülen “fe” Orhun abidelerinde, Yenisey ve Talas alfabetinde de yer almıştır. “Fe” harfine benzer şekillere kadim ve çağdaş Batı alfabelerinde de rastlanmıştır. “P” harfi Arapçadan sağdan Latinceye de soldan okunduğunda birbirine yakın şekilde yazılır.

Q/q/ق : Fenikece’de Ârâmîce ve İbrânîcede “maymun veya iğne deliği” anlamına gelen “kâf” kelimesi, aynı isimle “Q/q” harfine isim olmuştur. Mısır hiyerogliflerinde de maymun büstü olarak çizilmiştir. Zamanla “p” harfi ile karışmaması için çizgisi sağa kaydırılmıştır. Başta Arapça, Ârâmîce ve İbrânîce olmak üzere tüm Sâmî kavimlerinde görülen “q”; Mısır hiyerogliflerinde, Latince ve Yunancada da benzer şekilde kullanılır. Qâf, Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak kullanılmıştır.

R/r/ر : Fenikece, Arapça, Ârâmîce ve İbrânîcede “baş” anlamına gelen “re’s kelimesi, Yunacada “rho” olarak kullanılır. Harfin şekli Mısır hiyerogliflerinde soldan profil bir adam başının görüntüsüdür. Başta Latince ve Yunanca olmak üzere tüm dillerde benzer şekilde kullanılır. “Râ” Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak da kullanılmıştır.

S/s/س/ش : Fenikece Arapça, Ârâmîce ve İbrânîcede “diş” anlamına gelen “sinn, şinn” kelimesi iki tane yan yana dişin resmidir. Mısır hiyerogliflerinde de diş şeklinde sembolize edilen harf, kadim ve çağdaş tüm Sâmî dillerinin yanı sıra Yunanca ve Latince olmak üzere Batı dillerinde de kullanılır. “Sîn”, Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak kullanılmıştır.

S/s/ص : Fenikece Arapça, Habeşçe ve İbrânîcede, sâd ya da sade olarak telaffuz edilir. Harfin kökeni olan “sade” olta anlamlarına gelir. Özellikle Fenikece Arapça, Ârâmîce, İbrânîce ve Habeşçede kullanılan harfin tüm dillerde yakın anlamı vardır. “Sâd” Kur’ân’da aynı zamanda hurûf-ı mukatta harfi olarak kullanılmıştır.

T/t/ط/ت : Fenikece işaret anlamına gelen “tav”ın ilk harfinden oluşturulmuştur. Ârâmîce ve İbrânîcede “tav” olarak telaffuz edilirken Arapça, “tâ” olarak adlandırılmıştır. Yunanca ve Latincedeki “T, t” de Arapçada kullanılan ط “tâ”nın ters dönmüş halidir. Harf, kadim ve çağdaş tüm Sâmî dillerinin yanı sıra Yunanca ve Latince başta olmak üzere Batı dillerinin hepsinde kullanılır. “Tâ” da Kur’ân’da hurûf-ı mukatta harfi olarak kullanılmıştır.

Z/z/ز : Fenikece, Arapça, Ârâmîce ve İbrânîcede “silah” anlamına gelen “zay”dan geliştirilmiştir. Arapça “zâ veya zey” şeklinde kullanılan harf; kadim ve çağdaş tüm Sâmî dillerinin yanı sıra Yunanca ve Latince başta olmak üzere Batı dillerinde de kullanılır.⁶⁵

Kısaca ifade etmek gerekirse alfabe harfleri Sâmîlerden, Greklerden kadim Türklere kadar dünyanın pek çok dilinde benzer şekil ve sesle kullanılmaktadır. Bu nedenle alfabe ve harflerin birbiriyle çok yakından ilişkisi vardır.⁶⁶

4. Arap Harflerinin Kökenine Dair Kur’ân’dan Bazı Örnekler

Toplam 28 harften oluşan Arap harflerinin 22’si diğer milletlerin harfleriyle ortak iken (أ ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن س ع ف ص ق ر ش ت) 6’sı (ث خ ذ ض ظ غ) sadece

Araplara hastır. Buna bir de “lâmelif” ilave edilirse harf sayısı 29 olmaktadır. Arap harflerinin diğer milletlerle ortak olan 22 harfe bakıldığında *baş, başının üzerine elini koymuş adam, göz, ağız, diş, el ve avuç* olmak üzere 7 tanesi insan organı isimlerinin ilk seslerinden sembol olduğu görülmektedir. 8. ise mabet veya insan barınağı anlamına gelen “beyt”; 9.’su evin “dâl/kapı”ıdır. 3 tanesi elif/öküz ve cim/deve evcil hayvanlarından ve onların ahırından/ağılından “hâ” harfi oluşmuştur. Bir de hayvanlardan “qâf” maymun vardır ki toplam 4 eder. Su âleminde ise 3 harf vardır ki bunlar “su/mâ”, “nûn/balık” ve “sâd/olta/avlanma”dır.

4.1. Arap Harflerinin Adıyla Kökenin Kur’ân’da Aynı Şekilde Kullanılması

Arapça harfler belli isimlerin ilk harfinden sembolleşerek ikinci defa isim olmuşlar ancak ikincisi sadece bir harf/ses şeklini ismi olmuştur. Örneğin beyt/ev kelimesinin ilk harfi “b” olarak sembolleştirilmiş “bâ” “b” sesine isim olmuştur. Yani Arapça bir harf türediği ismin ilk harfinden sembolleşerek ikinci defa isim olmuş; bu isim de harfin özel ismi olarak kullanılmıştır. Ancak Arap harfleri içerisinde ayn ve nûn ise köken ismini ve anlamını korumuş hem varlık ismi hem harf ismi aynı olarak kalmıştır. Örneğin Kurân’daki “ayn” harfi/hurûf-ı mukatta ile göz ve çeşme anlamına gelen “ayn” aynı şekilde telaffuz edilmektedir. Aynı durum “nûn” harfi için de geçerlidir. Kur’ân’da “nûn” hem hurûf-ı mukatta olarak hem de balık anlamında aynı şekilde telaffuz edilmektedir.⁶⁷

Ayn/عين: Ayn, sözlükte “göz, çeşme, pınar, casus, gözcü, delik, ağ, bir şeyin en güzel yanı” anlamlarına gelir.⁶⁸ Kur’ân’da “ayn”, 65 defa kullanılır.⁶⁹ Ayn/göz kelimesi Kur’ân’da kısas âyetinde geçmektedir. Aynı zamanda bu âyet ve hükmü Teyrât’ta da bildirilmiştir. Aynı hüküm İslâm hukukunda da devam ettirilmiştir. Âyet bir yandan önceki dinlerin hükümlerini haber verirken diğer yandan Müslümanlar için de aynı hükmün geçerli olduğunu bildirmektedir.⁷⁰ Kurân’da ayn kelimesi genel olarak göz ve gözle ilgili maddi ve manevi anlamlarda kullanılır.⁷¹ Ancak ayn, 65 kullanım içerisinde yaklaşık on yerde “pınar” anlamına da kullanılmaktadır.⁷²

Nûn/نون: Arapça nûn, hem bir balığın adı hem de balık sözcüğünün ilk harfinden oluşturulmuş bir harf ismidir. Yani hem balık demektir; hem de “n” sesi veren bir harfin özel ismidir. Sözlükte “nûn”, “balık, büyük balık, ay, çene çukuru” anlamlarına da gelir.⁷³ Kur’ân’da aslî şekliyle bir defa⁷⁴ geçmektedir.⁷⁵ O da “zû/sahip” terkibiyle beraber “Zünnûn” olarak Hz. Yunus’un lakabı olarak kullanılmıştır.⁷⁶ Rivayetlere göre Hz. Yunus, kavmine kızmış ve onların başına gelecek musibetten dolayı memleketini terk etmiştir. Bindığı gemi batma tehlikesi geçince yüklerin hafifletmesi amacıyla bazı kimselerin feda edilmesi

karanına varılmıştır. Çekilen kura Hz. Yunus'a çıkmış ve suya atılmıştır. Suya atılınca hata yaptığını anlayan Hz. Yunus, tövbe etmiş ve bir balık tarafından yutularak kurtarılmıştır.⁷⁷ Hz. Yunus için Kalem suresinde “Zünnûn”la eş anlamlı olarak “Sâhibü'l-hût” kavramı da kullanılmıştır.⁷⁸ Kalem suresinin balık anlamına gelen “nûn”la başlaması ve içinde “nûn” ile eş anlamlı “hût”un geçmesi ayrıca manidardır.⁷⁹ Birûnî, (ö. 453/1061) “sahip ile zû”nun aynı anlama geldiğini belirtmiş, “zû” lakabını sadece Yemenlilerin kullandığını belirtmiştir.⁸⁰

4.2 Arap Harflerinin Kökeninin Kur'ân'da Tam Olarak Kullanılması Fakat Adının Sonradan Değişmesi

Kur'ân'da “ayn ve nûn” hem varlık adı hem de Arap alfabesinde bir harfin adıdır, simgesidir. Kelimeyle harfin adı ve sembolü aynı şekilde telaffuz edilmektedir. Ancak beyt, hâit, re's, sin, sâd, mâ/su, keffe, kâf (maymun) ve yed gibi isimler sembolleşirken/bir harfe isim olurken başka bir şekle ve isme bürünmüşlerdir. Örneğin beyt, *bâ*; hâit, *hâ*; re's, *râ*; sin, *sîn*; sayd, *sâd*, *mâ*, *mîm*; keffe, *kâf*; qırde, *kâf* ve yed de “*yâ*” olmuştur. Dolayısıyla bu bölümde harfin kökeninin Kur'ân'da tam olarak kullanılanlar ancak harf olarak adı değişenler değerlendirilmiştir.

Beyt/بيت: Beyt, sözlüklerde “ev, yuva, çadır, mabet, kılıf” anlamlarına gelir.⁸¹ Kur'ân'da 69 defa kullanılan beyt kelimesi daha çok mabet anlamında ve Kâbe anlamında kullanılır.⁸² Beyt, insanın geceleri barındığı yerdir. Daha sonra gece anlamı terk edilerek sadece ikamet anlamında kullanılmıştır. Çoğulu, *büyût* veya *ebyât* şeklinde çekimlenir.⁸³ Sonraları evler için sadece *büyût* kullanılırken *ebyât* ikişer dizeli şiirler için kullanılmıştır.⁸⁴ Zira iki dizeli şiirler bir oda bir de girişi olan ev ya da çadırlara benzetilmiştir. Zira harfinin mevcut şekli Türkçedeki “B/b” hem bir odayı hem iki odayı simgeler. Arapçada sadece tek odalı çadır şeklinde çizilmiştir.

Çamurdan, kilden, taştan ve daha pek çok değişik malzemeden yapılan konutlara da beyt denir. Bir kimsenin/varlığın sürekli bulunduğu yere de onun evi/beythü denir. Zira Kâbe'ye sürekli Yüce Allah'ın rahmetinin tecellisinden dolayı Beytullah denilmiştir. Beyt, ev ve mabet kelimesinin yanı sıra örümcek ağı,⁸⁵ arı yuvası,⁸⁶ ve deriden yapılmış seyyar çadırlar için de kullanılır.⁸⁷ Beytin tef'îl babından kullanımı olan tebyût, “geceleyin plan kurmak” anlamlarına gelir.⁸⁸ Hadîslerde ise tebyût, oruca niyet etmek anlamında kullanılmıştır.⁸⁹

Hâit/حائط: Sözlükte “duvar, set ve çit anlamlarında isim olarak kullanılan hâit, gözetlemek ve korumak” anlamlarına da gelir.⁹⁰ Kur'ân'da 28 yerde sözlük anlamına yakın olarak kullanılır.⁹¹ Hâit, Arapçada genel olarak kuşatmak anlamındadır. Normalde Arapçada duvar anlamında bir de “cidâr”,⁹² sûr ve tesevvera/duvar kelimeleri de kullanılmaktadır.⁹³ Ancak kuşatma anlamına gelen hâit kelimesi müradiflerine göre daha yaygındır.⁹⁴

Sinn/سن: Sinn, sözlükte “bilemek, şekil vermek, kanun çıkarmak, dış, sivri uç, uç, adet, gelenek ve töre” anlamına gelir.⁹⁵ Kur’ân’da sözlük anlamlarına yakın kullanılır ve sadece iki yerde kullanılır.⁹⁶ Dış kelimesi Kur’ân’da kısas âyetinde geçmektedir. Aynı zamanda bu âyetin diğer kutsal kitaplarda geçtiği de ifade edilir. Âyet hem önceki dinlerin hükümlerini haber vermekte hem de Müslümanlar için bir hüküm ortaya koymaktadır.⁹⁷

Sayd/صيد: Sad harfî hurûf-ı mukatta olarak Kur’ân’da bir defa geçmesine rağmen aynı kökten “sayd/avlamak” altı defa geçer. Kelimenin balık veya oltayla avlanmaktan kinaye olduğu düşünülmektedir.⁹⁸

Ra’s/رأس: Ra’s kelimesi sözlükte; “baş, kafa, başkan, lider, üst kısım, başlangıç, ana, temel, esas” anlamlarına gelir.⁹⁹ Kur’ân’da 18 yerde geçmektedir. 7 yerde tekil; 11 yerde ise çoğul olarak geçer. Ra’s kelimesi Kur’ân’da sözlük anlamlarına yakın olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁰

Keff/كف: Keff kelimesi sözlükte “avuç içi, kefe, avuç dolusu, pençe ve tokat” anlamlarına gelir. “An” harf-i ceri ile ise bırakmak, salmak ve vaz geçmek anlamlarına gelir. Müennes hali olan keffe, avuç dolusundan kinaye toptan ya da hepsi anlamında kullanılır. Kur’ân’da 15 kullanım içerisinde beşi *toptan ya da hepiniz* anlamında; 4 yerde mazi; 3 yerde müzari; bir (1) yerde emir; 2 yerde de tesniye olarak kullanılmıştır.¹⁰¹ Kâffe ise Kur’ân’da toptan ve hepiniz anlamında kullanılmaktadır.

Ma’/ماء: Mâ’ kelimesi sözlükte m-v-h kökünden “katmak, karıştırmak suyu bol olmak, su ve sıvı maddeler” anlamına gelmektedir.¹⁰² Kur’ân’da 63 defa geçer. Daha çok yağmur ya da kar, dolu gibi suyun değişik halleri için kullanılır. Bunun yanında her türlü sıvı cisimler anlamına da gelir.¹⁰³

Qırd/قرد: Qırda, sözlükte “maymun, kene ve haşerat” anlamlarına gelir.¹⁰⁴ Türkçedeki kurt ve haşerat anlamına yakınlığı vardır. Kur’ân’da qırda, maymun anlamında 3 yerde geçer.¹⁰⁵ Bunlardan ilki Bakara sûresinde geçmektedir. “İçinizden cumartesi günü haddi aşanları elbette bilirsiniz. Biz böyle yapanlara “Aşağılık maymun olun!” dedik”.¹⁰⁶ Âyette geçen maymun kelimesini müfessirlerin geneli fiziken dönüşme olarak yorumlarken Mücâhid onların şekil ve sûret olarak değil kalp, gönül ve ahlak yönünden maymuna benzediklerini ifade etmiştir.¹⁰⁷

Yed/يد: Yed, “sözlükte, el, güç, kuvvet ve hâkimiyet anlamlarına gelir.¹⁰⁸ Kur’ân’da yed, 120 defa geçer. Bunlardan 20’si müfred; 34’ü tesniye; 66’sı ise çoğul olarak geçer.¹⁰⁹ Arapçada “yed” el organının adıdır. Aslı “yedyün”dür. “eyd veya yedeyye” olarak çoğul yapılır. Yed kelimesinin kökü, “yedy” olduğu için “yedeyân” şeklinde tesniye yapılır. Yed kelimesi Kur’ân’da nimet, güç, kuvvet,¹¹⁰ rahmet, sahip olmak¹¹¹ desteklemek¹¹² ve nüfuz etmek¹¹³

anlamlarında da kullanılır. Doğanın gücü anlamında rüzgâr için de yed kavramı kullanılmıştır.¹¹⁴ A'râf sursinde el güç ve kuvvet anlamında kullanılmıştır.¹¹⁵ Türkçede de el, güç, kuvvet ve iktidar anlamında kullanılır. Fetih suresinde, "Sana biat edenler, gerçekte Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli, hepsinin ellerinin üstündedir"¹¹⁶ âyetinde Yüce Allah'ın güç ve kudreti kastedilmiştir.

4.3 Arap Harflerinin Kur'ân'da Orijinal Şekline Yakın Olarak Kullanılması

Elif/ألف: Elif harfi Kur'ân'da bizzat elif olarak geçmemektedir. Ancak e-l-f kökünden değişik bablarda kullanılmıştır. Sözlükte elif; "aşına olmak, samimi olmak, evcilleştirmek, alıştırmak, oluşturmak, birleştirmek ve yazmak" anlamlarına gelir.¹¹⁷ Kur'ân 8 yerde ısınmak, alışmak anlamlarında kullanılmıştır. Aynı kökten türeyen 1000/bin/elf sayısı da çoğullarıyla beraber 14 olmak üzere toplam 22 defa geçer.¹¹⁸

Cemel/جمال: Cemel bir hayvan ismi iken harf adı olarak Arapça "cîm veya bazı dillerde cimel" olarak telaffuz edilir ki telaffuz olarak deve anlamına gelen cemele uzak değildir. Cemel sözlükte, "güzel olmak, yakışıklı olmak ve özetlemek" anlamlarına gelir.¹¹⁹ Cemel erkek deveden kinaye tür ismi olarak da kullanılır ki Kur'ân'da bir defa bu anlamda kullanılmıştır.¹²⁰ Harfin Arapça dışındaki bazı dillerdeki telaffuzu olan cimâl ise cemel'in çoğuludur. Bu sebeple cim harfinin kökeni olan cimâl, cemelin çoğulu olarak da Arapçada kullanılmaktadır.

Fû, fem/فم/فو; Fû, fem; sözlükte "ağız, delik, menfez ve giriş" gibi anlamlara" gelir.¹²¹ Kur'ân'da "fû" iki yerde tekil;¹²² 12 yerde de çoğul olmak üzere toplam 14 defa kullanılır.¹²³ Kur'ân'daki kullanımlara bakıldığında hepsinin de ağızla alakalı olduğu görülmektedir.

5. Arap Harflerinin Kökenine Dair Kur'ân'da Kullanımı Olmayan Harfler

Arap harflerinin diğer milletlerle ortak kullandığı 22 harf içerisinde د/dâlet, ه/he, و/vâv, ل/lamed, ش/şîn, ت/te, ط/tâ, ز/zây harflerinin kökenine dair isimler Kur'ân'da kullanılmamaktadır. Bunlara bir de peltek ث/se, ح/hâ, ذ/zel, ض/dâd, ظ/zâ, غ/ğayn, eklenince toplam 14 harf olmaktadır.

ه/He, ل/lam ve ط/tâ harfleri de Kur'ân sadece hurûf-ı muhkatta yani harf olarak kullanılmakta; kendisinin türediği kök kelime ise kullanılmamaktadır. Örneğin "b" harfi Kur'ân'da hem harf; hem de kök ismi "beyt/بيت" ile beraber kullanılırken ه/He, ل/lam ve ط/tâ sesleri sadece harf olarak kullanılmakta; "beyt/بيت" gibi kendilerinin bir köken kelimesi bulunmamaktadır.

Arapların sadece kendilerine has olan ve sonradan ilave ettikleri revâdif/ek harfler ise Kur'ân'da ne kökene dair ne de hurûf-ı muhkattaya dair kullanılmıştır. Arap harflerinin kökeni olan 22 harf; 14'ü köken ismiyle beraber Kur'ân'da

kullanılmıştır. Bu köken isim içerisindeki 14 harf; *ayn, nûn, bâ, hâs, râ, sîn, sâd, mîm, kâf; kâf, “yâ”, cîm; fe ve elif* tir. Bunlar arasında da *ayn, nûn, hâ, râ, sîn, sâd, mîm, kâf, kâf, yâ* ve *elif* ayrıca hurûf-ı mukatta olarak kullanılmaktadır. Yani *ayn, nûn, hâ, râ, sîn, sâd, mîm, kâf, kâf, yâ* ve *elif* sesleri hem doğadaki bir varlığın ismi, hem bir harf adı hem de hurûf-ı mukatta adlarıdır. Buna bir de hariçten *he, lâm* ve *tâ* harfleri de eklenince toplam hurûf-ı mukatta sayısı 14 olmaktadır.

Kur’ân’da köken isminin kullanıldığı *ayn, nûn, bâ, hâs, râ, sîn, sâd, mîm, kâf; kâf, “yâ”, cîm; fe ve elif* arasında sadece *bâ, cîm* ve *fâ* hurûf-ı mukatta olarak kullanılmamıştır. Ancak *bâ, cîm* ve *fâ*’nin Kur’ân’da köken kullanımı yer almaktadır. Hariçten de *he, lâm* ve *tâ* harfleri hurûf-ı mukatta olarak kullanılmakta ve toplam harf sayısı 17 olmaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’da sadece *dâl, te, vâv, peltek se* ve *şîn* ne hurûf-ı mukatta olarak ne de kelimenin kökenine dair kullanılmıştır. Sadece kelimeleri oluşturan sesler olarak, semboller olarak kullanılmıştır. Te’yi “tâ”nın; şîni de sîn başka bir telaffuzu olarak kabul edilirse geriye sadece *dalla vâv* kalmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Arap harflerinin menşesine değinilmiş, sonra menşei ile diğer dünya alfabeleri arasındaki bağlantılar ortaya koyulmuştur. Diğer yandan da Arap harflerinin köklerine dair kullanımına Kur’ân’dan örnek ve deliller getirilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde başta Arap alfabesi olmak üzere neredeyse tüm dünyada kullanılan harflerin isminin Arapça olduğu Kur’ânî kullanımlarla desteklenmiştir.

Arap harfleri, modern ve çağdaş dönem çalışmalarına göre ev anlamına gelen “beyt”in “be”si; “el” anlamına gelen “yed”in “ye”si gibi doğadaki bazı varlık isimlerinin ilk seslerinin sembolleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Bu sesler oluşturulduktan sonra bunlara ad verilmiş ve böylece harflerin de kendilerine özgü ismi olmuştur. Bu isimlerin bazıları türediği köken sözcüğüyle aynı olurken bazıları da değişikliğe uğramıştır. Örneğin “ayn” ve “nûn” kelimeleri hem birer varlık ismi hem de harf isimidir. “Ayn” varlık adı olduğunda “göz, pınar, çeşme, gözcü” gibi anlamlara gelirken harf olduğunda ise “a ve o” seslerine karşılık gelir. Aynı durum diğer harfler için de geçerlidir.

İbn Abbas ve Hz. Ali’ye göre harfler, Yüce Allah’ın isimleri ya da Yüce Allah’la alakalı bazı sıfatların ilk sesidir. Çağdaş bilim adamlarının bir takım somut veri ve kitabeleri kadar İbn Abbas ve Hz. Ali’nin rivayetlerinin de önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla seküler yaklaşıma göre Arap harfleri bazı varlık isimlerinin; ilâhî yaklaşımı esas alan görüşe göre de Yüce Allah’ın isim ve sıfatlarının ilk sesidir.

Çalışmada makale şartlarının sınırlılığından dolayı Arapların en önemli metinleri kabul edilen eski Arap şiirinden örnekler verilememiştir. Diğer yandan Güney Arabistan halklarının yazıyı Hz. İdris'ten öğrenip öğrenmediği ve Hûd kavmi döneminde yazının kullanılıp kullanılmadığı meseleleri etraflıca ele alınamamıştır.

Bir diğer konu da yazının Yemen'den mi kuzeye; yoksa kuzeyden mi Hicaz'a intikal ettiği tartışmalarına yeterince değinilmemiştir. Modern bilimin bu konudaki tartışmaları da çok önemlidir. Modern bilime göre yazı, mağara resimlerinden hiyeroglif'e oradan da Fenike alfabesine evrilmiş; bu alfabe Arâmî ve Nabatîler tarafından kullanılıp onlardan Araplara geçmiştir. Ancak Sebe devleti melikesi Belkıs, Hz. Süleyman'ın kendisine gönderdiği mektubu nasıl okumuştur? Kutsal metinlere göre Yemenliler asırlarca önce yazıyı kullanmakta ve okumaktadırlar. Bu nedenle Yemenlilerin yazıyı Fenikelilerden alma ihtimali zayıftır. Diğer yandan Yemenlilerin Fenikelilerle irtibatı da yoktur. Bu nedenle Sebeîlerin Fenikelilerden yazıyı alması nasıl mümkün olabilir? Mümkün değildir muhakkak. Buna rağmen bazı bilim adamları bir yandan Himyeri yazısı ile Fenike yazısı arasındaki benzerlik var derken diğer yandan da Araplar Cahiliye döneminde Nabat yazısına geçti demektedirler. Benzerlik varsa eğer bu geçme değil en azından kadim Himyerî yazılarını yeniden gözden geçirdiler anlamına gelmelidir.

22

Harflerin menşei ve yazının icadı gibi konularda modern bilimsel veriler elbette önemlidir. Ancak dini metinlerin de ihmal edilmemesi gerekir. Harfler ve yazının icadı konularında dini verilerle modern veriler karşılıklı mütalaa edilerek daha isabetli ve tatmin edici sonuçlara ulaşılabileceği kanaatini taşımaktayız.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. (1422/2001). *el-Mu'cemü'l-Müfehres*. Kahire: Dâru'l- Hadîs.

Âlûsî, Şihabüddin Mahmûd. (1415/1995). *Rûhu'l-meânî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Birûnî, Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Harizmî. (1923). *el-Asâru'l-bâkiye*. nşr. C. E. Sachau. Leipzig: Otto Harrassowitz.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1422/2001). *Şahiḥ*. Y.y.: Dâru Tavkı'n-Necât,

Cevâd Ali. (1413/1993). *el-Mufaşşal fi târihi'l-'Arab ḳable'l-İslâm*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.

Cevâd Ali. (1370/1950). *Târihu'l-'Arab*. Bağdat: el-Mücemmeu'l-İlmiyyü'l-Irakî.

- Childe, G. (1986). *Kendini Yaratan İnsan*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Çetin, N. M. (2000). “Arap” *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 3/321-324. İstanbul: TDV Yayınları.
- Dağdeviren, A. C. (2008). “Kur’ân Kırâatinin Ana Dinamiği: Harfler”, *Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Yaz, 17/1 s. 47-81) Sakarya.
- Deylemî, Şehredar b. Şuriyye. (1406/1986). *el-Firdevsü’l-aḥbâr*. thk. Besyûnî Zağlûl, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- Durmuş, İ. (1997). “Harf” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XVI, s. 158-163) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ertem, R. (1988). “Elifbâ” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XI, s. 39-44) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fârâbî, Muhammaed b. Tarhan. (1411/1990). *Kitâbü’l-Hurûf*. Beyrût: Dâru’l-Meşriḳ.
- Fîrûzabâdî, Mecdüddîn. (1408/1987). *el-Kâmûşu’l-muḥîṭ*. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle.
- İbn Cinnî. (1374/1974). *Sırru şınâti’l-i’râb*. nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. Kahire: İdâretü İḥyâi’t-Türâsi’l-Ḳadîm.
- İbnü’l- Esîr, İzzeddin. (1485/1965). *el-Kâmil fi’t-târîḫ*. Beyrût: Dâru Şadr.
- İbn Haldûn, Abdurrahman. (1426/2005). *Muḳaddime*. nşr. Abdüsselam eş-Şeddâdî. Dâru’l-Beydâ: Beytü’l-Fünûn ve’l-‘Ulûm ve’l-‘Adab.
- İbn Hişam. (1413/1992). *es-Siretü’n-nebeviyye*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru’l-Fikr.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ. (1402/1981). *el-Bidâye ve’n-nihâye*. Beyrût: Dâru’l-Maârif.
- İbn Kuteybe. (1402/1981). *el-Maârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Dâru’l-Maârif.
- İsfehânî, Ragıb. (ts). *Müfredât fi ğarîbi’l-Kur’ân*. Beyrût: Dâru’l-Ma’rife.
- Kalkaşendî, Ebu’l-Abbâs. (1407/1987). *Şubḫü’l-A’şâ fi şınaati’l-inşâ*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- Keddûrî, Kānim. (1402/1982). *Resmü’l-Muşḫaf*. Bağdat: Dâru Ammâr.
- Köksal, M. A. (2013). *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Maşalı, M. E. (2014). “İbn Haldûn’un Gözüyle Muşhaf İmlâsı”. *Usûl: İslâm Araştırmaları*. (Kış, 22/2 s. 7-24) Sakarya.

Mâverdî, Ali b. Muhammed. (ts). *Tefsîru Mâverdî*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Memiş, E. (2002). *Eski Çağda Türkler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Nasr, Seyyid Hüseyin. (1998). *İslâmda Düşünce ve Hayat*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Nişancızade, Muhammed b. Ahmed. (1987). *Mir’ât-ı Kâinât*. nşr. A. Faruk Meyan. İstanbul: Berekât Yayınları.

Râzî, Fahreddin. (1411/1990). *Mefâtîhu’l-gayb*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Râzî, Fahreddin. (1420/2000). *Mefâtîhu’l-gayb*. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî.

Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir. (ts). *Muhtaşaru’s-şihâh*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘Arabiyye.

Rummânî. İsâ b. Ali. (1401/1981). *Kitâbü meâni’l-hurûf* nşr. Abdülfettâh İsmâil Şelebî, Cidde: Dâru’s-Şurûk.

Sa‘lebî, İbrahim en-Nisabûrî. (1405/1985). *el-Kaşâşu’l-enbiyâ*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Suyûtî, Celâluddin. (1421/2011). *Itkân fi ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrût Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn.

Süyûtî, Celâluddin. (ts). *ed-Dürrü’l-mensûr*. Beyrût: Dâru’l-Fikr.

Taberî, İbn Cerîr. (1408/1987). *Târîhu’t-Taberî*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Tuzcu, K. (2001). “Arap Yazısının Ortaya Çıkışı I”. *Nuşha* (Yaz, 1/2, s. 158-165)

Tuzcu, K. (2009). “İslâmiyetten Önce Arap Yazısı”. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Merkezi* (Yaz, 4, 207-227)

Türkî Atiyye. (1395/1975). *el-Hattü’l-‘Arabiyyü’l-İslâmî*. Bağdat: Dâru’l-Beyân.

Ubâde, Abdülfettâh. (ts). *İntişâru’l-hattî’l-‘Arabî*. Kahire: Mektebetü’l-Külliyâti’l-Ezheriyye.

Ya‘kûbî, İshak b. Ca‘fer. (ts). *Târîhu’l-Ya‘kûbî*. Beyrût: Dâru Şadr.

Yenişehirlioğlu, F., vd. (2014), *Kültür Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yazıcıoğlu, R. (2004). “Bilgi Değeri Açısından Cefr ve Ebcad- Harfler ve Rakamlar Metafizigi” *Milel ve Nihal*. (Yaz, 17/1 s. 75-114).

Yesûî, Luvis Rızkullah. (1992). *el-Müncid fi'l-lüğa ve'l-a'lâm*. Beyrût: Dâru'l-Meşriq.

Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. (1407/1987). *Keşşâf*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah

¹ Yenişehirlioğlu, F., vd. (2014), *Kültür Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 26.

² Durmuş, İ. (1997), “Harf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, XVI, s. 158-160

³ en-Neml 27/30.

⁴ Klasik İslam tarihçileri arasında İbn Hişam, İbn Kuteybe, Ya'kûbî, Taberî, Sa'lebî, Deylemî, İbn Esîr ve İbn Kesîr sayılabilir.

⁵ Çetin, N. M., (2000), “Arap”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, III, s. 276.

⁶ İbn Haldûn, Abdurrahman, (1426/2005), *Mukaddime*, nşr. Abdüsselam eş-Şeddâdî, Dâru'l-Beydâ: Beytül-Fünûn ve'l-Ulûm ve'l-'Adab, II, s. 312.

⁷ el-Bakara 2/31; er-Rûm 30/22; Kalkaşendî, Ebu'l-Abbâs, (1407/1987), *Şubhu'l-A'şâ fi şinaati'l-inşâ*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, III, s. 7.

⁸ Mehmet Emin Maşalı, (2014), “İbn Haldûn'un Gözüyle Muşhaf İmlâsı”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, (Kış, 22/2), Sakarya, s. 9.

⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, s. 312-314.

¹⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, s. 313, 314.

¹¹ Cevâd Ali, (1413/1993), *el-Mufaşşal fi târihi'l-'Arab kıble'l-İslâm*, Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, VIII, s. 194.

¹² Çetin, “Arap”, III, s. 276.

¹³ Çetin, “Arap”, III, s. 277.

¹⁴ en-Neml 27/30.

¹⁵ Çetin, “Arap”, III, s. 276.

¹⁶ Durmuş, “Harf”, XVI, s. 158.

¹⁷ bk. Durmuş, “Harf”, XVI, s. 158.

¹⁸ Firûzabâdî, Mecdüddîn, (1408/1987), *el-Kâmûşu'l-muhtât*, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, s. 1032, 1033; Muhammed b. Ebî Bekir Râzî, (t.s), *Muhtaşaru ş-şihâh* Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabîyye, s. 131.

¹⁹ Yesûî, L. R., (1992), *el-Müncid fi'l-lüğa ve'l-a'lâm*, Beyrût: Dâru'l-Meşriq, s. 126; Dağdeviren, A. C., (2008), “Kur'an Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler”, *Sakarya Üniversitesi*,

İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Yaz, 17/1, s. 48; Yazçipek, R., (2004), “Bilgi Değeri Açısından Cefr ve Ebced- Harfler ve Rakamlar Metafiziği-” *Milel ve Nihal* (Yaz, 17/1), s. 86.

²⁰ el-Hacc 22/11.

²¹ Buḥârî, Muhammed b. İsmail, (1422/2001), *Şahîh*, “Fezâilü'l-Kur'ân” 3, 5, Y.y.: Dâru Tavkı'n-Necât.

²² Kalkaşendî, *Şubhu'l-A'sa*, III, s. 22.

²³ Fârâbî, Muhammaed b. Tarhan, (1411/1990), *Kitâbü'l-hurûf*, Beyrût: Dâru'l-Meşriq, s. 28.

²⁴ bk. İbn Hişam, (1413/1992), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrût: Dâru'l-Fikr; İbn Kuteybe, (1402/1981), *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire: Dâru'l-Maârif; Ya'kûbî, İshak b. Ca'fer, (ts.), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrût: Dâru Şadr; Taberî, İbn Cerîr, (1408/1987), *Târîhu't-Taberî*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye; Sa'lebî, İbrahim en-Nisabûrî, (1405/1985), *el-Kaşaşu'l-enbiyâ*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye; Deylemî, Şehredar b. Şuriyye, (1406/1986), *el-Firdevsü'l-ahbâr*, thk. Besyûnî Zağlûl, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye; İbnü'l-Esir, İzzeddin, (1485/1965), *el-Kâmil fi't-târîh*, Beyrût: Dâru Şadr; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ, (1402/1981), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrût: Dâru'l-Maârif.

²⁵ Fahreddin er-Râzî, (1411/1990), *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, XXI, s. 233; Nişancızade, Muhammed b. Ahmed, (1987), *Mir'ât-ı Kâinât*, nşr. A. Faruk Meyan, İstanbul: Berekat Yayınları, I, s. 124-128; Seyyid Hüseyin Nasr, (1998), *İslamda Düşünce ve Hayat*, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 151, 152; Köksal, M. A., (2013), *Peygamberler Tarihi*, Ankara: TDV Yayınları, s. 79, 80.

²⁶ Memiş, E., (2002), *Eski Çağda Türkler*, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 54.

²⁷ Hüd 11/40.

²⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, s. 233; İbnü'l-Esir, *Kâmil fi't-târîh*, I, s. 54; Nişancızade, *Mir'ât-ı Kâinât*, I, s. 124-128; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslamda Düşünce ve Hayat*, s. 151, 152; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, s. 79, 80.

²⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, s. 233; İbnü'l-Esir, *Kâmil fi't-târîh*, I, s. 54; Nişancızade, *Mir'ât-ı Kâinât*, I, s. 124-128; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslamda Düşünce ve Hayat*, s. 151, 152; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, s. 79, 80.

³⁰ Hüd 11/37.

³¹ Ragıb el-İsfehânî, (ts), *Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, s. 286, 287.

³² İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, s. 312.

³³ Durmuş, “Harf”, XVI, s. 160.

³⁴ Childe, G., (1986), *Kendini Yaratan İnsan*, İstanbul: Varlık Yayınları, s. 146.

³⁵ en-Neml 27/28-31.

³⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, s. 233.

³⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, s. 233; İbnü'l-Esir, *Kâmil fi't-târîh*, I, s. 54; Nişancızade, *Mir'ât-ı Kâinât*, I, s. 124-128; Nasr, *İslamda Düşünce ve Hayat*, s. 151, 152; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, s. 79, 80.

³⁸ Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, (1407/1987), *Keşşâf*, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, II, s. 115; IV, s. 741; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXXI, s. 137; Mâverdî, Ali b. Muhamed, (ts.), *Tefsîru Mâverdî*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, VI, 256; Süyûtî, (ts.), *ed-Dürri'l-mensûr*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, VIII, s. 489; Âlûsî, (1415/1995), *Rûhu'l-meânî*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, XV, s. 141-142.

³⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, s. 233; İbnü'l-Esir, *Kâmil fi't-târîh*, I, s. 54; Nişancızade, *Mir'ât-ı Kâinât*, I, s. 124-128; Nasr, *İslamda Düşünce ve Hayat*, s. 151, 152; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, s. 79, 80.

⁴⁰ Durmuş, “Harf”, XVI, s. 160.

⁴¹ Durmuş, “Harf”, XVI, s. 158.

⁴² Durmuş, “Harf”, XVI, s. 158.

⁴³ el-Bakara 2/31.

⁴⁴ er-Rûm 30/22.

- ⁴⁵ Kalkaşendî, *Şubhu'l-A'sâ fî şınaati'l-inşâ*, III; s. 7; Tuzcu, K., (2009), "İslamiyetten Önce Arap Yazısı", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, s. 208.
- ⁴⁶ Maşalı, M. E., "İbn Haldûn'un Gözüyle Muşaf İmlâsı", 9; bk. Tuzcu, (2001), "Arap Yazısının Ortaya Çıkışı I", *Nuşha*, 1/2.
- ⁴⁷ İbn Haldûn, *Muḳaddime*, II, s. 312.
- ⁴⁸ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, VIII, s. 194.
- ⁴⁹ en-Neml 27/22.
- ⁵⁰ İbn Nedim, Ebu'l-Ferec, (1415/1994), *Fihrist*, Beyrût: by. s. 15.
- ⁵¹ el-Bakara 2/1.
- ⁵² Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, (1429/2009), *Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, I, s. 222.
- ⁵³ Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, II, s. 6.
- ⁵⁴ Suyûtî, Celâluddin, (1421/2011), *Itkân fî ulûmi'l-Kur'an*, Beyrût Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, s. 437.
- ⁵⁵ el-Kehf 19/1.
- ⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, s. 301-304; Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, II, s. 6.
- ⁵⁷ eş-Şûrâ 42/1, 2.
- ⁵⁸ Suyûtî, *Itkân*, s. 438.
- ⁵⁹ Durmuş, "Harf", XVI, s. 158, 159.
- ⁶⁰ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, (1422/2001), *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, s. 172, 173.
- ⁶¹ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, s. 759, 760.
- ⁶² Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, s. 607, 608.
- ⁶³ Durmuş, "Harf", XVI, s. 158, 159.
- ⁶⁴ Durmuş, "Harf", XVI, s. 158, 159.
- ⁶⁵ Rummânî, İsâ b. Ali, (1401/1981), *Kitâbü meâni'l-hurûf*, nşr. Abdülfettâh İsmâil Şelebî, Cidde: Dâru's-Şurûk, s. 7-19; İbn Cinnî, (1374/1974), *Sırru şınâtî'l-i'râb*, nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. Kahire: İdâretü İhyai't-Türâsi'l-Ḳadîm, s. 75; Cevâd Ali, (1370/1950), *Târiḥ,u'l-'Arab*, Bağdat: el-Mücemmeu'l-İlmiyyü'l-Irakî, I, s. 204; Türkî Atiyye, (1395/1975), *el-Ḥattü'l-'Arabîyyü'l-İslâmî*, Bağdat: Dâru'l-Beyân, s. 8-32; Abdülfettâh Ubâde, (ts.), *İnişâru'l-ḥaṭṭi'l-'Arabî*, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, s. 5-40; Kânim Keddûrî, (1402/1982), *Resmü'l-Muşaf*, Bağdat: Dâru Ammâr, s. 17-19; Çetin, "Arap/Yazı", III, s. 276; Ertem,R. (1988), "Elifbâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, XI, s. 39; Durmuş, "Harf", XVI, s. 160.
- ⁶⁶ **Geniş bilgi için bk. Durmuş, "Harf", XVI, s. 160.**
- ⁶⁷ bk. el-Enbiyâ 21/87 ve el-Kalem 68/1.
- ⁶⁸ Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ*, s. 1572.
- ⁶⁹ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, s. 607, 608.
- ⁷⁰ el-Mâide 5/45. bk. Levililer, 24/17-21; sayılar 35/16-21.
- ⁷¹ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, s. 607, 608.
- ⁷² el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/160; el-Hicr 15/45; el-Kehf, 18/86; el-Mü'minûn 23/50; es-Saffât 37/48; el-Kamer 54/12; er-Rahmân 55/50; el-İnsân 76/6/18; el-Mütaffifin 83/28.
- ⁷³ Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ*, s. 1596.
- ⁷⁴ el-Enbiyâ 21/87.
- ⁷⁵ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, s. 821.
- ⁷⁶ el-Enbiyâ 21/87.
- ⁷⁷ Karaman vd. *Kur'an Yolu*, III, s. 697.
- ⁷⁸ el-Kalem 68/48.
- ⁷⁹ el-Kalem 68/1.
- ⁸⁰ Birûnî, Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmî, (1923), *el-Asâru'l-bâkiye*, nşr. C. E. Sachau (Leipzig: Otto Harrassowitz, s. 41.

- ⁸¹ Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu 'l-muḥîṭ*, s. 190.
- ⁸² Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 172, 173.
- ⁸³ İsfehânî, *Müfredât*, s. 64.
- ⁸⁴ Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu 'l-muḥîṭ*, s. 190.
- ⁸⁵ el-Ankebût 29/41.
- ⁸⁶ en-Nahl 16/68.
- ⁸⁷ en-Nahl 16/70.
- ⁸⁸ en-Nisâ 4/81, 108.
- ⁸⁹ Nesâî, “Şıyâm” 68; Dârimî, “Şavm” 10.
- ⁹⁰ İsfehânî, *Müfredât*, 136.
- ⁹¹ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 271.
- ⁹² el-Kehf 19/77; el-Kehf 19/82; el-Haşr 59/14.
- ⁹³ Sâd 38/14.
- ⁹⁴ el-Kehf 19/29.
- ⁹⁵ İsfehânî, *Müfredât*, s. 244, 245.
- ⁹⁶ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 451.
- ⁹⁷ el-Mâide 5/45. bk. Levililer, 24/17-21; sayılar 35/16-21.
- ⁹⁸ Durmuş, “Harf”, XVI, 160.
- ⁹⁹ Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu 'l-muḥîṭ*, s. 705.
- ¹⁰⁰ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 344.
- ¹⁰¹ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 716, 717.
- ¹⁰² İsfehânî, *Müfredât*, s. 478.
- ¹⁰³ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 779, 780.
- ¹⁰⁴ İsfehânî, *Müfredât*, 400.
- ¹⁰⁵ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 651.
- ¹⁰⁶ el-Bakara 2/65.
- ¹⁰⁷ Râzî, *Mefâtîhu 'l-gayb*, III, s. 119.
- ¹⁰⁸ İsfehânî, *Müfredât*, 550.
- ¹⁰⁹ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 759, 760.
- ¹¹⁰ Sâd 38/45.
- ¹¹¹ el-Bakara 2/237.
- ¹¹² el-Mâide 5/110.
- ¹¹³ el-Mâide 5/11.
- ¹¹⁴ İsfehânî, *Müfredât*, s. 550, 551.
- ¹¹⁵ el-A'râf 7/195.
- ¹¹⁶ el-Fetih 48/10.
- ¹¹⁷ Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu 'l-muḥîṭ*, s. 1024.
- ¹¹⁸ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 45.
- ¹¹⁹ Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu 'l-muḥîṭ*, s. 1265.
- ¹²⁰ el-A'râf 7/40.
- ¹²¹ Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu 'l-muḥîṭ*, s. 1479.
- ¹²² el-Bakara 2/61; er-Ra'd 13/14.
- ¹²³ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü 'l-Müfehres*, s. 638.